

A BUDAPESTI ÁLLATKERT ÚJJÁÉPÍTÉSE

*„Én azt hiszem, hogy a legigazibb állattani oktatásnak itt kellene végbemennie...
s úgy gondolom, hogy a mi szeretett városi közönségünknek is gyönyörűsége fog telni az új állatkertben.”¹*

A Bárczy-korszakot ismertető munkák² eddig csak a pár soros megemlítés szintjén foglalkoztak Bárczy István városfejlesztő politikájának és az Állatkert építésének kapcsolatával. A fővárosi építkezésekre szánt hatalmas, 270 milliós kölcsönnek csak töredékét tette ki a végül 4,5 milliós városligeti beruházás, azonban ennek a politikai és építkezési folyamatnak együttes bemutatására még nem került sor. Kiszínezve Budapest történetének ezt a fehér foltját, az alábbiakban röviden bemutatjuk az új polgármester községesítési és kulturális programját, ennek az állatkerthez fűződő kapcsolatát, majd -vázlatosan- az állatkertben zajlott átépítéseket ismertetjük.³

A BERUHÁZÁSI PROGRAM

1906. június 19-én Bárczy Istvánt választották a Székesfőváros új polgármesterévé. A polgármester bemutatkozó beszédét értékelve már sejteni lehetett, hogy új időszak következik a főváros történetében. Budapest önkormányzata függetlenségének kialakítása mellett az „*erős magyar nemzeti kultúra és a modern demokratikus haladás*”⁴ szellemében kívánt politizálni. Bárczy számára különösen fontos volt a kultúra, ezért ehhez fűződő gondolatait rögtön megosztotta a közgyűlés tagjaival: „*A főváros, sőt az egész nemzet jövőendő boldogsága, fennállása elsősorban attól függ, hogy miképpen tudja a nép legszélesebb rétegeit a magyar nemzeti művelődés eszközeivel megmunkálni*”.⁵

A bemutatkozó beszédében elhangzott pontok részleteit az 1907-es költségvetés tárgyalásakor osztotta meg a közgyűlés tagjaival. Kifejtette ismét a fővárosi törvény iránti igényét, ismét előhozakodott a lakáskérdés égető voltáról, és megint szót emelt a közművelődési beruházások elmaradhatatlanságáról is. E célok eléréséhez a pénzügyi helyzet rendbetételére volt szükség, amelyhez első lépésként államsegélyt kértek. A 10 millió koronás kölcsönt 1907-ben megkapták, amelyből rendezték a főváros háztartását. Ezután kezdtek el az említett beruházási programmal foglalkozni. Még előbb – és a programhoz kapcsolódóan – a merev bürokrácia átalakítása következett: szervezeti újjátásként az elnöki ügyosztályt önálló döntési jogkörű osztállyá szervezték át, azon belül két alosztályt hoztak létre. Az első a polgármester jogkörébe tartozó ügyeket intézte, a második a szociálpolitika és a közművelődés területeit érintő ügyeket vállalta. Témánk szempontjából a második alosztály működése az érdekes, oda tartoztak a lakásügyek, a lakóházak építései, és a kulturális szervezőtevékenységre vonatkozó intézkedések. A szociálpolitikai ügyeket kiemelt fontosságúnak tartották, ezen belül is a munkások

Az állatok összeírása a bizottság által, miután a főváros átvette az állatkertet 1907-ben

az állatok
neme
szám nő

Előzetelt Budapest 1907
évi június hó 14-én délután
5 órakor Ft. kerületi városi legelő-
állatkertben, a budapesti ker.
Környezet, mint, csódló-
sag 26.23/1907 számú, csódló-
szabályozás alapján
alk.

I. Majmok			
1	1	Gulléris nagy sörényes pávián	1 220 -
2	1	" " " "	1 220 -
3	1	" " " "	1 220 -
4	1	" " " "	1 220 -
5	1	" " " "	1 50 -
6	1	" " " "	1 50 -
7	1	Nagy medve pávián	1 220 -
8	1	" Koloba "	1 100 -
9	1	Pabuin	1 100 -
10	1	" "	1 100 -
11	1	" "	1 10 -
12	1	" "	1 50 -
13	1	Korcs pávián	1 100 -
14	1	" "	1 50 -
15	1	Pecora nagy	1 10 -
16	1	" "	1 10 -
			1860 -

életkörülményeinek javítását szolgáló (korabeli kifejezéssel, népjóléti) tevékenységek kaptak elsődleges figyelmet. Ezek körébe tartoznak a gyermekétkeztetések, a napköziotthonok, a munkanélküliekről való gondoskodás (melegedő helyiségek, foglalkoztató műhelyek, népkonyhák). De a második alosztály intézte az iskolán kívüli oktatás minden egyes területét is (ide értendők az egyéb kulturális intézmények, mint a múzeum, a könyvtár, képzőművészet, iparművészet, és az állatkert is). Az említett két új osztály vezetői Harrer Ferenc⁶ és Wildner Ödön⁷ lettek. A két agilis vezető munkájának eredményeként született meg Budapest fejlesztésének új, nagyszabású terve.⁸

Az elgondolás elsősorban a lakásviszonyok állapotán kívánt javítani, ezen kívül iskolák építését foglalta magába, valamint közművelődési beruházások is helyet kaptak benne. A programban 32 milliót szántak a közoktatásra, összesen 90 iskolaépület építését tervezték. Az építkezések végeztével 36 új, 4 felújított és 15 barakk iskolát adtak át, amelyekben közel 1000 tantermet vehettek birtokukba a tanítók és a diákok. Bárczynak szerepe volt abban is, hogy az épületeket a korszak neves építészei tervezték, és a már nevet szerzettek mellett a fiatalok számára is biztosítottak lehetőségeket (Kós Károly,

Az állatkert eladására vonatkozó adásvételi szerződés első oldala, 1907

Március 1 k. helyi joggal ellátott eredetiről

Adásvételi szerződés

Melynél fogva alulírott dr. Harácsosny János, budapesti ügyvéd mint az „Állat- és növény- honosító társaság” csódlómegezenek tömeggondnoka és a budapesti ker. törvényrekk mint csódlóbiroságnak 32472/1907 számú, a csódlótörvény 156. és 160. §-ai szerinti jogerős és h. alatt idefűzött végzésével igazolt meghatalmazottja, eladja, Budapest városi fővárosi közönsége pedig megveszi az „Állat- és növény-honosító társaság” csódlójában a budapesti ker. törvényrekk mint csódlóbiroságnak felhívathozott 32472/1907 sz. végzésével helyesbített s a jelen szerződés kiegészítő részeként B. alatt idefűzött hitelesített kivonatú csódlótárnak, a mely a tömeggondnoknak juto szerződési példányokban hiteles, de teljesben aronos példányban csatoltatott, 538. és 549-553. táblaszámú alatt felvett összes elő- és kitömött állatokat és egyéb ingókat 56187 kor. 90 fill. araa: Összehatározás szerint a hivatkozott feltételek és módoratok mellett:

1) Eladó-tömeggondnok elismeri, hogy

Zrumezky Dezső vagy éppen Lajta Béla). Mivel a terv megvalósításához sok pénzre volt szükség, ezért óriási külföldi kölcsönt vettek fel. A főváros hivatalos lapja közölte a beruházások tervezetét, ami szerint 313 millió koronára rúgó kölcsön felvételéről lett volna szó. A viták után is óriási, 270 milliós összeg felvételéről határoztak a városatyák, melynek visszafizetését Bárczy a városi közüzemek jövedelméből kívánta megoldani. Azonban a városi üzemek nem voltak mind a főváros kezében, ezért ezeket saját kezelésbe kellett venni, (az akkori kifejezés szerint községesíteni kellett). A beruházásokat három év alatt, három ciklusban tervezték, amelyhez először angol bankoktól kaptak – 50 éves törlesztési feltétellel – kölcsönt, ennek felhasználása után francia bankok segítségét vették igénybe. 1913-ig a közgyűlés minden évben megadta a felhatalmazását újabb kölcsönök felvételére, amíg a balkáni háborús feszültség végett nem vetett a kölcsönökből származó beruházásoknak.

A községesítések során elsőként az Állatvásárpénztár Rt. került a főváros tulajdonába 1907-ben, majd 3 év múlva sikerült a gázgyárakat is megszerezni. A villamosenergiát szolgáltató üzem a Magyar Villamossági Rt. 1914-ben került fővárosi tulajdonba, míg az

Az állat megnevezése.	Szám	Árca.		Összesen		Élet-Tartás költségei		
		Kor.	Él.	Kor.	Él.	Kor.	Él.	Él.
Dobozlasi Nero	1	2300		7800		3	1/2	1
" Harna	1	2200				3	1/2	1
" Saurca	1	2200				3	1/2	1
" Julia	1	600				4	1/2	1
" Saurca	1	300				3	1/2	1
" "	1	100				1/4	1/4	2
" "	1	100				1/4	1/4	2
" "	1	100				1/4	1/4	2
" "	1	100				1/4	1/4	2
Húz	1	600				5	4	1
" "	1	600				6	4	1
Sigris	1	3000				5	1/2	1
" "	1	3000				7	1/2	1
" "	1	3000				4	1/2	1
Puma	1	600				2	1/2	1
Raka jeges	1	100				2	1/2	1
" "	1	100				2	1/2	1
" "	1	100				2	1/2	1
" "	1	100				2	1/2	1
Török dooz / halpan	1	480				4	1/2	1
" "	1	600		53290 -		4	1/4	1
Vadlagbőrűk								
Elefant Simu	1	12000				20	12	1
" Baby	1	12000				11	1	1
" Sallai	1	7500				3	1/2	1
" Kelly	1	7500				3	1/2	1
Víziló Suda	1	25000				30	17	1
" "	1	8000				3	1/2	1
	80	72000		61120				

Az állatok összeírása
a bizottság által, miután
a főváros átvette
az állatkertet 1907-ben

AZ ÁLLATKERT ÁTALAKÍTÁSA

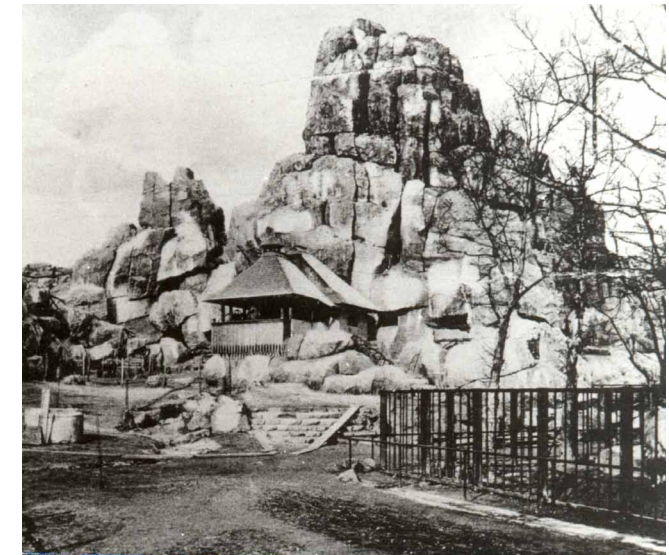
A Millenniumi ünnepek után az állatkert látogatottsága erősen megcsappant, és a kert lassan elindult a lejtőn. A fővárossal kötött bérleti szerződésben meghatározott összeget azonban fizetni kellett a bevételi források elapadása ellenére is, ezért az Állat- és Növényhonosító Társaság mindenfélével megpróbálkozott, hogy elkerüljék a bukást. Az elpusztult állatok pótlására olcsóbb állatokat vásároltak (pl. Dél-Amerikai óriáskigyó helyett magyarországi erdei siklót), a kertben mutatványosokat is alkalmaztak, 1904 nyarán még bikaviadalok⁹ rendezésével is megpróbálkoztak. A belépődíjakat nem merték emelni, mivel félő volt, hogy akkor még kevesebb látogatója lenne a parknak, így csak a Beketow cirkusz, a Wampetics vendéglő és az Ős-Budavára mulatóhely bérleti fizetségei maradtak meg, egyedüli bevételi forrásként. Mivel a csőd veszélye fenyegető közelségbe került, a sajtó pedig előszeretettel rágódott az állatkert ügyén 1903-ban Lung György városi tanácsnok alapos vizsgálatot követelt.

A támadások következményeként 1906. december 5-én a belügyminiszter, gr. Andrássy Gyula elrendelte az Állat- és Növényhonosító Társaság ügyvitelének és pénzkezelésének megvizsgálását. A jelentések tizenhárom pontban sorolják fel a Társasággal kapcsolatban talált hibákat. A jegyzőkönyvekből kiderült, hogy az egyesület vagyonmérlegébe 782 722 korona van felvéve, miközben csak 189 565 koronára tehető az állatok és az ingóságok értéke, és adóssággként kimutatható 80–90 000 korona. A könyvelés hiányosságai még több esetben voltak kimutathatók: hiányzott a tagnyilvántartás, így nem volt követhető a tagok felvételi és tagsági díjainak befizetése és tartozása sem. A tagdíjak pontatlan vezetése mellett, mint kiderült, a belépőjegyek kezelését sem végezték megfelelően. A jegyek „nyomatása és átadása körül semmi ellenőrzés és a legnagyobb fokú rendetlenség tapasztaltatott Serák¹⁰ igazgatósága alatt”.¹¹ A jelentés megállapítja, hogy az igazgató a belépőjegyeket tetszése szerint nyomatta, de a jegyek számáról, hogy mennyi kelt el a múltban, nyilvántartás hiányában nincsenek pontos adataink. Soha nem leltároztak, nem mérték fel az állatok és az ingóságok értékét. A Társaság alapszabálya értelmében az igazgatásra a közgyűlés, a választmány és a különféle szakbizottságok jogosultak. Azonban szakbizottságokat nem állítottak fel, az alapszabályban említett állattani, növénytani gazdasági és pénzügyi bizottságok, ha valaha megalakultak is, nem fejtették ki értékelhető munkát. Az egyik legfontosabb a pénzügyi bizottság kötelessége lett volna, miszerint a számadásokra, a pénztár kezelésére és a pénzgazdálkodásra felügyeljen, de – mint megállapították – ez nem teljesült. A vizsgálatok során az is kiderült, hogy a választmány nem töltötte be saját hatáskörét, lemondott a hozzá tartozó tennivalókról (szerződések kötése, kölcsönök felvétele, építkezések költségvetésének megállapítása), azokat az egyesület igazgatójára bízta. Az igazgató az „*utalványokat legtöbbször maga írta alá, sőt az egyesület terhére saját aláírásával váltókat írt alá.*”¹² A kiadások igazolására nem voltak meg a számlák, a nyugták, sőt sok esetben a kiadás igazolására csak egy igazgatói feljegyzés szolgált. Serák igazgató hatáskörén messze túlterjedő tevékenységet fejtett ki, hiszen gyakorlatilag (alapszabály ellenesen) egy személyben ő volt az igazgató és a pénztáros. Kiderült továbbá, hogy a volt vezető az egyesület terhére kölcsönöket vett fel, de a felvett pénzeket nem vezette be a számadási könyvekbe, az általa okozott

egységes közlekedést csak 1918-ra sikerült elérni, de időközben sikerült megszerezni a személyszállítást 1911-től, a hirdető vállalatot szintén 1911-től, a fürdőket és az állatkertet is. A közsegésítési politika anyagilag bevált, bizonyítják ezt már az első évek pénzügyi mérlegei, és a fővárosi tulajdonba kerülés után az intézményekben fel lehetett számolni a zűrzavaros állapotokat. Bár egy korszakához tartozik az említett iskolaépítések mellett a komoly lakásépítési program is, ahogy a két legnevesebb fürdő, a Széchenyi és a Gellért építése és átadása is. Mindkét építkezés elhúzódott, és a beruházások mértéke is jóval meghaladta az eredetileg eltervezetteket. De büszkén kijelenthetjük, hogy megérte a túlköltekezés, a két fürdő révén vált valódi fürdővárossá az akkori Budapest. Így történt ez az Állatkerti építkezésekkel is, amint az alábbiakban látható.

*A nagy szikla
építés közben, 1910
Antony Gall tulajdona*

*Az elkészült szikla,
1912*

adósságokról a Társaság csak a váltók lejártakor szerzett tudomást. A vizsgálatok tehát az akkor már elhunyt, és így felelősségre nem vonható Serák Károlyt mutatták ki a csőd fő felelősének. További mulasztásként róttá fel a vizsgálat, hogy a Társaság közlönyt lett volna köteles kiadni, ehelyett csupán évenkénti jelentéseket tettek közzé. A jelentések végkövetkeztetése szerint az egyesület alapszabályait nem tartotta be, és ellenőrzés nélküli, könnyelmű gazdálkodása miatt vagyoni tekintetben is válságba került. Az anyagi csőd miatt a kulturális feladatát sem tudta ellátni, pár év óta már igénytelené vált. Egy akkori zsrnaliszta megfogalmazása jól tükrözi az állatkerti állapotokat: *„Ha nem volna Jónás és néhány nagyragadozó be is zárhatna. Mert állat alig van benne, kertnek meg nem kert, csak ronda zugoly. Szégyene ez a fővárosnak.”*¹³

A fent bemutatott vizsgálat konklúziójának átgondolása után a belügyminiszter 1907. február 23-án így határozott: *„főfelügyeleti jogom alapján, az alapszabályok rendezéseinek be nem tartása miatt, másrészt az egyesületi tagok vagyoni érdekeinek védelme céljából a társaság működését ezennel beszüntetem, és az egyesület feloszlását elrendelem.”*¹⁴ A miniszteri leirat értelmében az állatkert ingatlana a főváros tulajdonába került, valamint az állatok és az ingóságok megváltási joga a főváros javára lett biztosítva. A miniszter egyben felkérte a polgármestert, intézkedjen, hogy a tanács az állatkert további sorsáról mielőbb határozzon, és lehetőleg olyan megoldást válasszon, ami az intézmény zavartalan működését és felvirágzását is biztosítja. Ezek után Budapest Székesfőváros Tanácsa soron következő ülésén, február 28-án megbízta a pénzügyi és gazdasági osztály vezetőjét, dr. Bódy Tivadar tanácsnokot az állatkert teljes felmérésével. A főváros elvállalta az állatkert további zavartalan működtetését, és már másnap, március. 1-jén megkezdték az épületek átvételét, összeírását. A főváros és a megszüntetett társaságot képviselő ügyvéd 1907. szeptember 26-án kötötte meg ténylegesen az adásvételi szerződést,¹⁵ amelyben Bárczy István polgármester Budapest Székesfőváros nevében 56 181 korona 90 fillérért vásárolta meg az összes állatot és a területen található ingóságokat. Ekkortól beszélhetünk Budapest Székesfőváros Állatkertjéről.

Most, hogy a főváros átvette az állatkertet, felmerült a legfontosabb kérdés: mi legyen a kert sorsa? A Székesfőváros tartsa fenn az intézményt, vagy adja bérbe magánvállalkozásoknak? Számolgotások, vizsgálódások után nem maradt kétség afelől, hogy céltudatos és helyes vezetés mellett az állatkert fenntartható, sőt önmagát fejleszteni képes és eredményes vállalata lehet a fővárosnak. Bódy tanácsnok és „csapata” arra a következtetésre jutott, hogy mindez akkor valósul meg, ha a főváros maga tartja fenn az intézményt, és nem adja bérbe azt. Időközben több megkeresés is érkezett a Tanácshoz, az állatkert jövőbeni felhasználását illetően. Pályázó igényét jelentette be a bikaviadalokat rendező Idegenforgalmi és Utazási Vállalat Rt., de komolyabb ajánlattal kereste meg a Tanácsot gr. Szápáry Pál. A gróf vállalkozó társaival 30 000 korona letétbe helyezésével is demonstrálta szándékának anyagi fedezetét. Az építkezések során később megvalósult ötleteket vázolta fel terveiben (új állatok, pálmaház, állandó cirkusz, modern vendéglő), végül a beruházások költségeit 1 200 000 koronára tette. Az átalakításokért a leendő szerződésben a vállalkozó arisztokrata negyven (!) évre kívánta magának lekötöni a belépő jegyek szedésének jogát. Szápáry gróf beadványára a sajtó így reagált: *„Tiltakoznunk kell az ellen, hogy valami pénzcsoport húzza a főhasznat. Vegye maga a főváros a kezébe az állatkert építését, és ne engedjen át hosszú évtizedekre magánérdekelteknek fontos jogokat.”*¹⁶ Egy nagyiparos csoport 1 000 000 korona befektetésével kívánta helyrehozni a leromlott épületeket, ellenszolgáltatásként ők 25 évre foglalták volna le maguknak a belépőjegyekből származó jövedelmet. Elképzeléseiket egy részletes helyszínrajzon ábrázoltatták, amelyet ajánlatukhoz csatoltak.¹⁷ A Tanács miután tanulmányozta a beadványokat, nem adta bérbe a területet. Döntésük indoklása, tanulva a múltban történekből, így hangzik: *„éppen most láttuk, hova jutott az intézmény egy célját tévesztett egyesület kezeiben. A magánvállalkozások pedig csak az üzleti hasznat keresik. Terveikből kitűnt, hogy nem a közművelődési szempont, hanem az anyagi haszonra való törekvés volt rugója ajánlkozásaiknak.”*¹⁸ A vezetőség tehát elvetette a bérbeadás lehetőségét, nem kívántak újabb mulatóhelyek létrejöttében részt venni. Bárczy István *„a városfejlesztő polgármester”* és a város

vezetősége inkább egy teljesen új intézményt kívánt létrehozni. A közgyűlés október 30-án tartott ülésén¹⁹ újra tárgyalta az állatkertet érintő ügyekről. Elhatározták, hogy a lebontásra ítélt Ős-Budavára mulató helyén mutatványos-telepet alakítanak ki, ezért a kert Hermina út felé eső részéből 4791 négyszögölt kihalásoltat. Ezt követően a területet 20 parcellára osztották fel mutatványos-telep céljára, és kezdetben nyolc bérlőnek adták bérbe, akik 1908 őszétől megkezdték az építkezést.²⁰ A terület rendezésére és parkozási munkálatokra, az állatok elhelyezése céljából emelendő épületek építési költségeire, valamint a felmerült összes költségekre a közgyűlés 500 000 korona hitelt engedélyezett. Utasították a tanácsot, hogy a területrendezési és parkozási, valamint az állatok elhelyezésére szolgáló épületek tervrajzait sürgősen készíttesse el. Ezeket, és a mutatványos-telep útrendezésével kapcsolatos műszaki, és előirányzott költségeinek tervezetét is sürgősen kérte a közgyűlés. Ugyanekkor az állatkert kezelésére vonatkozó szabályzat kidolgozására is felhívták a tanács figyelmét. A közgyűlésen megszavazott összeget a sürgős feladatokra fordították: elkezdték az elefántház körüli vaskerítés magasztását, a nagy tó zsillippel való ellátását a leeresztések céljából, a rossz kettecek kijavítását, festését, a bagolyvár összedőléssel fenyegető kősorainak elszállítását, a medvebarlang és a sasketrec javítását, valamint a fácánház tetejének kátránylemezekkel való azonnali befedését.²¹

Év végére új kutyaólat emeltek, a cirkusz épületét tatarozták, megerősítették és a már említett tókövezéssel készültek el.²² Időközben lebontották az addigra már megkopott hírű Ős-Budavára épületeit is. Az 1908. év elején a közgyűlés határozott²³ arról, hogy a faszervezetű cirkusz (lovarda) épületet a bérlő Beketow Mátyás lebontatja, helyette egy új vasszerkezetű építést május végéig a Hermina út melletti részen, a mutatványos-telep szomszédságában. Ez a lépés azért is volt fontos, mivel a régi cirkuszépület az állatkerti út közepén helyezkedett el, az újat már a terület szélére helyezték át. A cirkuszt irányító vállalkozó, Beketow Mátyás öt évre kapta meg a bérleti jogot, évi 18 000 koronáért. Tavasszal fogadta el a közgyűlés az Állatkerti út rendezésére vonatkozó tervezetet, és elrendelték a csőfektetési és az útburkolási munkálatok sürgős elkezdését.²⁴ Miután ezek az építkezések elkészültek, az állatkert kívülről már sokkal rendezettebb képet nyújtott az arra sétáló emberek számára. Folytatódtak a területen belüli átalakítási munkálatok is: az építkezések során gondoskodni kellett a munkások elszállásolásáról, ezért a volt zsiráfház átalakították és berendezték munkásszállássá, de itt kapott ideiglenesen helyet az építésvezetőségi iroda is.²⁵ A gazdasági épületek közül felépült egy lakóház (18 ór számára), egy istállóépület (kocsiszín és műhely), egy konyhaépület raktárral, és egy jégverem, illetve több épületet elbontottak. A mérnöki hivatal április 28-án bemutatta az állatkert parkozási, és útépitési, a vízvezetési csőhálózat, a csatornázás és a világítási tervét, valamint ezek költségvetéseit, amelyeket a főváros vezetősége a június 10-i közgyűlésen²⁶ fogadott el, ahol megajánlottak még 712 000 koronát a munkálatokra. Ekkor határoztak arról is, hogy 1909-től az állatkert az Állat-és Növénykert címet viselje.

Felállították a bizottság tényleges irányítását ellátó „12 fős bizottmányt”, amelynek tagjait két hét múlva nevezték ki. Az állat-és növénykerti bizottmány összeállításakor a tanács előterjesztésében megjegyezte, hogy „figyelemmel voltunk arra, hogy az intézmény iránt melegebben érdeklődő, továbbá szakértelmükkel az intézmény célját

hatékonyan előmozdító tagokból alakuljon meg a bizottság, melyben a főváros összes kerületei lehetőleg képviselve legyenek”.²⁷ Javaslatukra a bizottság tagjai szakmájukhoz értő, elismert szakemberekből kerültek ki: dr. Bódy Tivadar pénzügyi és gazdasági ügyosztályt vezető tanácsnok elnöke alatt dr. Feleki Béla (ügyvéd), Hauszmann Alajos (építész, műegyetemi tanár), dr. Heltai Ferenc (író, később főpolgármester), dr. Kovács Aladár, dr. Légrády Imre (lapszerkesztő), dr. Lendl Adolf (zoológus), Márkus József (főpolgármester 1897–1906), dr. Neuschloss Kornél (építész), dr. Preyer Hugó (ügyvéd), Telkes Aladár (bankigazgató), Ullmann Gyula (építész) és dr. Vázsonyi Vilmos (ügyvéd) bizottsági tagok.²⁸ A bizottmány feladatai voltak a rendezési munkákra történő javaslatok tétele, a munkálatokat vállalkozóknak kiadni, ezek ellenőrzése, valamint az intézmény fölött állandó felügyeletet kellett gyakorolniuk és a kezelést irányítani.

A munkálatok végrehajtásával a közgyűlés a tanácsot bízta meg. Neuschloss Kornél javaslatára Kós Károly és Zrumeczky Dezső kapta az állatkerti épületek tervezésével és a művezetéssel járó feladatokat. Addigra már megállapodtak Végh Gyula városi mérnökkel, akinek a tereprendezés és alakítás valamint az úthálózat tervezése volt a feladata. A két fiatal építész nyáron, Kalotaszegen járt tanulmányúton, ahol a térség építészetét dokumentálták. Az utazáson tapasztalt benyomásaikat több füzetben megörökítették, és az elnyert fővárosi megbízáson ezeket már kamatoztatták is. A két fiatal, friss műegyetemi diplomával rendelkező építész által képviselt, népies jellegű stílus alkalmazása közel állt a korabeli hivatalosan támogatott irányzatokhoz. Erről számolt be később Lendl Adolf is: „Kós Károly és Zrumeczky Dezső műépítésszek, akik ez okból külföldön jártak, tervezték a legtöbb házat. Figyelembe vették ebben nemcsak a zoológiai program diszpozícióit, de sok eredetiséggel különböző stílusokban rajzolták a házakat, közöttük néhányat magyaros külsővel, másokat az illető állatok hazájából merített tervezéssel.”²⁹

A bizottság a munkát közös külföldi tanulmányutakkal kezdte. Kérvényük szerint: „a

A zsiráfház építés
közben, 1910.
Fotó, Antony Gall
tulajdona

nagyobb külföldi állatkertek beosztásának, az állatok mikénti elhelyezésének, az egyes férőhelyek anyagának, készítési módjának és a kapcsolatos összes egyéb szakkérdéseknek a helyszínen való tanulmányozása céljából”³⁰ szükséges az utazás, amelyre 5000 korona összeget kértek. Augusztusban két útvonalon indultak útnak a bizottság tagjai. Az egyik utazás résztvevői; dr. Bódy Tivadar tanácsnok, dr. Lendl Adolf, és dr. Neuschloss Kornél voltak, ők 2600 koronát költöttek el. A másik utazáson dr. Rátonyi Zoltán, Végh Gyula építészvezető mérnök, Kós Károly és Zrumeczky Dezső építészek vettek részt, és a meglévő 2400 koronát használták fel. Sajnos a pontos útvonalukat nem ismerjük, csak németországi városokról vannak információink. Az állatkertekben feljegyzéseket készítettek, fényképeztek, konzultáltak az ottani kollégáikkal. Az 1908-as év őszén, 1908–1909 évforduló telén Végh Gyula elkészítette az állatkert terepalakítási, rendezési és úthálózati terveit. Az első feladat a terület helyes beosztása, az úthálózat célirányos elrendezésére, az épületek megfelelő elhelyezése volt. A park kialakítása során igyekeztek megőrizni a meglévő értékes fákat, az újak telepítésénél pedig arra törekedtek, hogy minél több hazai, és sok jól honosodó külföldi fajt tudjanak bemutatni a sétányokon andalgó látogatók számára. Az egyik első megoldandó probléma volt a vasút, a kellemetlen szomszéd. Az éjjel-nappal a közelben robogó vonatok ontották a füstöt, kormot, szennyezték a park fáit. A megoldásra a hamburg-stellingeni állatkertben találtak rá a látogató szakemberek. Onnan vették az ötletet, hogy a sínek melletti területet megemelik, dimbes-dombossá alakítatják át. A munkához a tó rendezése során kiemelt földmennyiséget használták fel. A megemelt szintre ültetett fák már könnyebben nyelik el a kormot, a lankás táj pedig szebb, mint a sík, és látszólag a területet is növeli. A táj változatosságát szolgáló sziklahegyek ötletét is a hamburgi állatkerttől vették, de a berlini látogatás is fontos tanulságokkal szolgált az odautazóknak. Berlini minta szerint készült a kis rágcásalók háza és a fácános, „*azonban a mi építészeink magyaros érzése a fatornyos hazából választotta a stílust.*”³¹

A külföldi tanulmányúton kiemelkedő fontossággal bírt a hamburgi állatkert, és igazgatójának Karl Hagenbeck³² gyakorlatának megismerése, akinek nevéhez a „száraz árkos” rendszer kötődik. Ezt a módszert alkalmazták – ahol lehetett – a fővárosi állatkertben is. A módszer lényege, hogy az állatokat természetes környezetükben rácsok nélkül mutatják be, a látogatók és az állatok közé mély árkokat húzva. Az

*A madárház építés közben 1910.
Fotó, Antony Gall tulajdona*

*A bivalyház építés közben 1910.
Fotó, Antony Gall tulajdona*

*A kenguruház építés közben 1910.
Fotó, Antony Gall tulajdona*

állatok lakóhelyeként nem szűk ketreceket, hanem a természetes élőhelyükre hasonlító környezetet igyekeztek kialakítani: füves, fás, bokros, patakos, tavas, sziklás elkülönített területeket ellentétben a korábbi vasketreces gyakorlattal. Így lehetővé vált, hogy az állatokat nem magányosan, hanem csoportokban, hordában vagy családban mutassák be, ezáltal az állatok szokásai, tulajdonságai is könnyebben vizsgálhatóvá váltak. A tél végén kezdte el rajzolni a két fiatal építész az épületek vázlati és kiviteli terveit olyan sorrendben, hogy tavasszal megindulhassanak az építkezések. Munkájukhoz a külföldi állatkertekben szerzett tapasztalataikat is beépítették, a városligeti hely adottságaihoz idomulva. A terveket jóváhagyásuk után átadták a főváros vezetőségének. A Struchház (afrikai bennszülöttek kunyhójára hasonlít), a Krokodilház (cölöpökre épült, indiai házra emlékeztető) és a Zsiráfház az állatok származási helyének világát tükrözi, míg a legtöbb pavilon a kalotaszegi építészet idézi Budapest szívében. A látogatók megszemlélhetik az erdélyi fatemplomok karcsú tornyait, a székely fejfákat, rovásrajzos, tarka gerendákat, faszindelyes és zsúptetőket. A 33 medencéből álló akvárium terveit dr. Lendl Adolf dolgozta ki. Az épület díszítése, a mozaikos, gyöngyházkagyló- és korallberakásos enteriőr dr. Neuschloss Kornél irányításával készült el. A pálmaház dr.

Heltai Ferenc javaslatára valósult meg, az impozáns épületet Råde Károly és Ilsemann Keresztély tervei alapján kiviteleztek. A Fővárosi Közlönyben dr. Lendl Adolf ismertette az állatkertben várható nagy munkát: „*Most már előttünk fekszenek a következő teljesen kidolgozott tervek: a majmok, a madarak, a rágcsálók és kenguruk, a szarvasok, a bölények, zsiráfok, antilopok és végül a vastagbőrűek háza. Ezek adják a külön költségből építendő pálmaházzal és akváriummal, valamint a már szintén megtervezett két nagy sziklahegygel együtt, meg az átalakítandó tóval az új állatkertnek a zömét. A többi egyszerűbb, kisebbszerű építkezés; vagy olyan, hogy késhet is egy évvel.*”³³

1909. március 20-án a kertet elzárták a látogatók elől. Egy hét múlva, 31-én már megkapták az építési engedélyt a vastagbőrűek házára, madárházra, majomháza, zsiráfháza, szarvasháza, rágcsálók házára és a kenguruházra.³⁴ Újabb egy hét eltelte után a tanács versenytárgyalásokat írt ki a különböző szakmák mesterei között. A nyertes vállalkozók (föld-kőműves és elhelyező, kőfaragó, vasmunkás, ács, bádogos, cserépfedő) azonnal megkezdték a munkát, a határidőket betartva haladtak, így július 22-én már az építkezések következő fázisaira kerestek újabb mestereket. Kiírták a versenytárgyalásokat az asztalos, lakatos, mázoló és üveges munkák teljesítéseire. A munkások a vasárnapok és az ünnepnapok kivételével minden nap dolgoztak. A mesterekkel a bizottság szerződéseket kötött, amelyeknek mellékleteiben *kötvelet* is aláírtak a vállalkozók. Ezekben adott időre vállalták a munka teljesítését, három évre való jótállással együtt. Eleget kellett tenniük a szerződés mellékleteit képező *általános, különleges feltételeknek* is, ahogy a *költségvetési kivonatokban* lejegyzetteknek is. Ezután a munkát haladéktalanul

el kellett kezdeniük, és a határidőre pontosan kellett figyelniük, mert ha nem sikerült azt tartaniuk, újabb határidőt tűztek volna ki, és ekkor már a mesternek minden nap után 1% kötbért kellett volna visszafizetnie. Az 1909. június 23-i közgyűlésen³⁵ többek között arról döntöttek, hogy az állatkertben külön akvárium, külön pálmaház és virágház is létesíttessék. De az újabb épületek, újabb összegeket igényeltek, ezért még 1 728 000 (!) koronát adtak az építkezések lebonyolítására, az indoklás szerint: az „*intézmény rendezésének, kiépítésének, parkozásának és felszerelésének teljes befejezésére, a szükséges új állatok beszerzésére, úgyszintén az akvárium és a pálmaház, illetőleg virágház építésére, berendezésére és felszerelésére*”.

Ebben az évben vette kezdetét a Végh Gyula mérnök tervei alapján, Benke Gyula ismert szobrászművész közreműködésével épülő, kis- és

A pálmaház részére Ferenc József által ajándékozott két pálma, 1911

*A vastagbőrűek háza, 1912.
Fotó, Antony Gall tulajdona*

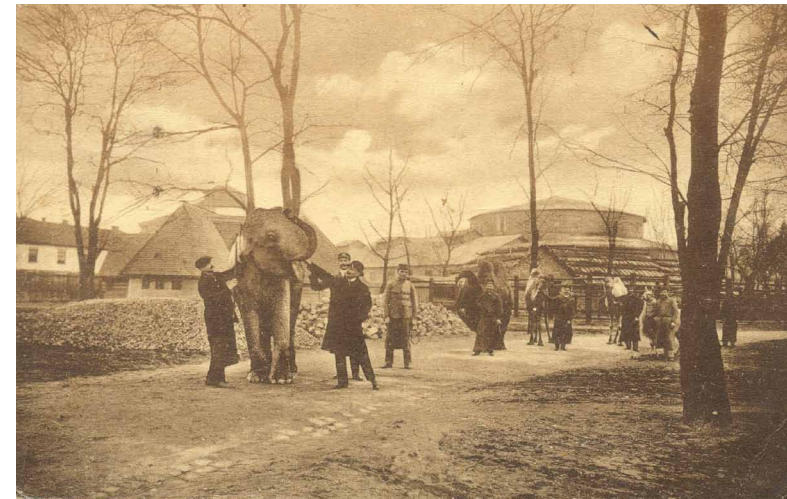
nagy sziklacsoport³⁶ kivitelezésének három éves munkája is. A sziklák mintáinak készítéséhez a Földtani Intézetből kértek szakszerű útbaigazításokat. Mivel a vezetőség az állatkertben épülő sziklacsoportok „*természethű kiképzése érdekében valódi kőtömbök és vándorkövek*” elhelyezését igényelte, ezért a vállalkozó a szobrasszal együtt a budai hegyekben kiválasztotta a megfelelő köveket. A sziklákat augusztusban és szeptemberben szállították későbbi helyükre. A kis szikla 22 méter magas, a nagyobb 35 méterre emelkedik, felületén a látogatók számára sétautakat alakítottak ki, a szép kilátást nyújtó csúcsokig. A sziklahegyek voltak a legbonyolultabb, és így a legdrágább épületek: kezdetben 400 252 koronából épültek, majd novemberben újabb 240 000 koronát szavaztak meg felállításukra, de 1910. május 12-én az összeget megtoldották további 275 000 koronával.³⁷ A vasbeton szerkezetű sziklák üregesek, belsejükben barlangokat alakítottak ki. A sziklákon állatférőhelyeket hoztak létre, a sziklafelületeket művészien kiviteleztek, egyes részeit, jeget utánozóan festették le. A kis szikla belsejében „*mozgófénykép-színház*”-at nyitottak, ám a nagy szikla barlangjának kihasználása egészen 2012-ig³⁸ váratott magára. A két szikla kivitelezése tartott a legtovább, ezért az egyes látványos munkafázisok végeztével a munkásokat egy-egy ünnepség keretében megjutalmazták. Október 30-án 1424 koronát osztottak ki „*a sziklacsoportok építésében közreműködő pallérok, anyagkezelő, gépész, kovácsok, ácsok, beton-munkások, rábiczmunkások, napszámosok, napszámosnők és tanoncok között*”.³⁹ Egy év múlva sor került az „*épülő sziklacsoportok felületi szerkezetének bokréta-ünnepélyére*”, vagyis megünnepelték a legmagasabb fal elkészültét. Az alkalomra a sziklákat készítő Pohl György vállalkozónak megnevezett *mérnökei, szobrászai, pallérai, munkásai, napszámosai és tanonczai*, 3481 korona jutalmat vehettek át.⁴⁰ Miután a mérnöki hivatal augusztus 13-án benyújtotta a bölényháza és a várromra vonatkozó nyolc tervrajzát, a hónap 25. napján megadták az építési engedélyeket a pavilonok kivitelezésére.⁴¹ A kőművesmunkák teljesítésére a kötbér a bivaly-és bölényháza egy, a várromra pedig két hónapi haladékot adott a vállalkozó cégnek.⁴² A bölény-és bivaly istállók vas- és szerelési munkáinak elvégzésére ugyanekkor szerződötték a neves Farkas és tsa. Céget,⁴³ míg az ácsmunkákra a már többi épületnél is bizonyított Popper Zsigmond

nyerte el a megbízást.⁴⁴ Amint az új épületek falai felépültek, a tanács elhatározta, hogy „*főfalegyen ünnepélyt*” tartanak, ahol 2756 korona kiosztásával jutalmazták a kőműves szakmákban részt vett „*habarcskészítők, állásolok, pallérok, kőművesek*”⁴⁵ tagjait, és az építési rajzolók is jutalomban részesültek. Az év végi jelentés szerint az alkalmazottak számát nyolccal csökkentették, mivel az építkezések idejére a kert bezárt, így egyes feladatok feleslegessé váltak. Az állatkert 30 alkalmazottja között 1000 korona karácsonyi és újévi jutalmat is kiosztottak. Ez nem volt rossz jutalom a kor kereseti lehetőségeit figyelembe véve.

A kert egyik díszének, a madárház építésének minden mozzanatáról részletesen beszámol a korabeli építési napló.⁴⁶ A dokumentum szerint 1909. május 26-án kezdődtek az „*alapföldlelési munkák*” átlagosan 10–18 napszámmal. Ezután következett az alap falazása június 12.-étől, de a munkákat egy hét múlva megakasztotta a „*fuvaros kocsisok strajkja*”, akik pár napig nem szállították a téglát. A pincerész falazását július 5-ével kezdték meg, a lábzatokat is ezzel egy időben rakták le. A falakra a tetőszerkezetet szeptember végétől kezdte felszerelni Popper Zsigmond ács-vállalkozó, aki a torony szerkezetet már október elején elkezdte felállítani. A már elkészült épületrészeket időközben alapozó festéssel látták el, a kőfaragó dolgozott a kapun, a vasmunkákat elnyert vállalkozó október végén kezdte meg a külső vasmunkák szerelését. A tető befedését Scwab cserepes a toronnyal kezdte el a november 15-ei héten. Közben folyamatosan berakták az ablakokat, a pincerész központi fűtésrendszerének kiépítését 1910. január 15-én kezdték el. A munkálatok tavasszal folytatódtak, április 9-én kezdték el az üvegezéseket, májusban a nagyröpdé vasszerkezetének felállítását. Valószínűleg a segéd munkások kevesellték a fizetésüket, mert május 23-án a lakatosok, majd egy héttel később az asztalosok is sztrájkba léptek. Júniusban a mázólagosok is csatlakoztak a munka bojkottjához, és ezzel az egész belső építkezések leálltak, csak a külső nagyröpdé szerelése folytatódott. A munkaszünet két hónapig húzódott, a mázólagosok végül július 18-án kezdtek el újra dolgozni. A madárház egyes részeit már október 3-án átadták használatba, és a fűtés rendszerének beüzemelését is elvégezték november végén. 1910. év végére tulajdonképpen készen volt a gyönyörű madárház, csak apróbb munkákkal csúsztak át a következő évre (mennyezetburkolás, fagykár által okozott csőtörés javítása, külső sodronyháló szerelése, stb.). Az épületet végül (a sztrájkoktól hátráltatva) másfél év alatt építették fel.

Megállapítható, hogy a munkaszervezés jól működött, egyszerre négy-öt munkafolyamat is zajlott, az egyes szakmunkások egymással együttműködve végezték el feladatukat. Időközben, 1910. február 10-én kezdték el építeni a terrarium épületét.⁴⁷ A pálmaházra és az akváriumra vonatkozó húsz tervrajzot, április 30-án terjesztették fel, majd az építési engedélyeket május 11-én adták meg számukra.⁴⁸ Az épület tervezésével és a művezetéssel a „*Schott M. G. vasmű, növényház és központi fűtésberendezés gyár*”-at bízták meg, majd az elkészített pálmaházat a gyár alkalmazottai 1911. július 28-án ideiglenes átadták. Ezután a kertészeti igazgató Ilsemann Keresztély megkezdte a növények beszerzését és a belső berendezések kialakítását.⁴⁹ A költségek ismét túlnyúltak a pénzügyi lehetőségeken, ezért a bizottság képviselőinek újabb kölcsönért kellett folyamodniuk, amelyet a június 6–7-én lezajlott közgyűlésen szavaztak meg az állatkert számára 643 000 korona összegben.⁵⁰ Az érkező pénz segítségével az 1910. év

Az állatok kirakása, az elefánt, 1911–1912

Az állatok kirakása, a zsiráf érkezése, 1911–1912

során befejeződött a fácános, a struccház, a bölény-és bivalyház és a várrom építése. A terrariumon kívül elkészült a norvégház, a tejszarnok, és az ahhoz tartozó tehénistállók is. A mérnöki hivatal december 21.-én nyújtotta be a sasröpdére és a teveistállóra vonatkozó négy tervrajzot, amelyek kivitelezése az 1911. január 20.-i engedélyezés után indult meg.⁵¹ A város vezetősége arra is figyelt, hogyan zajlott az építkezés könyvelése, ezért 1910. év legvégén, december 30-án „*dr. Márkus Jenő tanácsjegyző az állatkertben váratlan rendes pénztári vizsgálatot tartott.*”, de „*a naplók kezelését teljesen rendben találta.*”⁵²

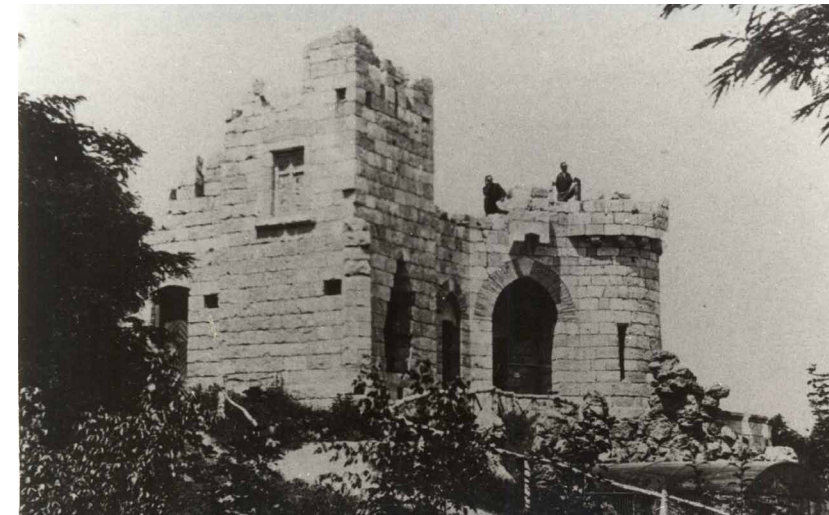
Az 1910. évről szóló jelentés már beszámol az új épületekről: nagy sziklahegy, kis sziklahegy, pálmaház, madárház, struccház, fácánház, vastagbőrűek háza, szarvasház, bölényház, zsiráfház, teveakol, hullók háza. A személyzetet az év során bővítették, kilenc személyt vettek fel. Munkájukra az újonnan épült madárház, fácánház, struccház,

kenguruház és teveház használatba vétele után lett szükség. Az állatállomány is gyarapodott, 770 példányról 900-ra, a szaporulat nagyobb részét szárnyasok tették ki, de sok állatot kapott az intézmény ajándékba, például egy medvét és tíz majmot. Bevételi jövedelemnek számított a Mutatványos-telep is, amelynek az év folyamán újabb három bérlője akadt, ők összesen 55 670 koronával gazdagították a kert kasszáját. A személyzet tagjai ez év végén is tudtak ajándékot tenni a karácsonyfa alá, jutalom gyanánt 1275 koronát osztottak szét közöttük.⁵³ A bizottság még egyszer folyamodott nagyobb támogatásért a tanácshoz, 1911. június 16.-án újabb 332 600 koronát kaptak, amely már a végső munkálatokra, a belső kialakításokra, az épületek berendezéseire, szökőkutak állítására, a kerítés készítésére szolgált. 1911. június 22.-én nyújtották be a kisragadozók házára, falusi gazdaság lakóházára, disznóólra, kiscsirkék röpdéjére, és a kutyaházra vonatkozó tervrajzokat engedélyezésre, amelyeket augusztus 11-én kaptak meg.⁵⁴

1909–1911 között épült meg a ma csak elefántháznak nevezett épület, amelyet a kor embere „*vastagbőrűek háza*”-ként emlegetett. Az épület kupoláit, tornyait borító zománcos cserepek a már akkor is neves pécsi Zsolnay Kerámiagyárban készültek, legtöbbjük egyedi gyártásban. A keleties stílusú, kupolás épülethez egy 31 méter magas minaretet is felépítettek, az emberek azonban nem sokáig örülhettek a toronynak. A török nagykövetség vallási megfontolású tiltakozására – az iszlám szimbólum ne ékesítsen egy állatházat – a főváros 1915-ben lebontatta azt. A minaret 1997-ben a ház felújításakor újra felépült, ma is meghatározó épülete a parknak. A közgyűlés 1911. október 25.-i ülésén arról is döntöttek, hogy a cirkuszt újabb öt évre bérbe adják Beketow Mátyásnak. A vállalkozót arra kötelezték, hogy a cirkuszhoz tartozó istálló épületet legkésőbb 1912. március végéig elforgatva, a cirkusz épülete mellé, teljesen felújítva kellett felépíttetnie.

Az 1911. évben már nagyon sok állatot vásároltak és kaptak ajándékba. A beszerzések során arra törekedtek, hogy minél több fajt tudjanak megszerezni, azokat a nagyközönségnek bemutatni. Lendl levelezést folytatott Európa állatkertjeivel és körlevelet intézett a külföldre utazó magyarokhoz, ha módjukban áll, segítsék az új állatkert állat-és növénygyűjteményének gyarapodását. Az építkezésekkel egy időben Ceylon szigetén járt egy éves tanulmányúton Bárány Nándor tanító, aki 10 000 koronát kapott a Tanácstól az állatok szállítási költségeire. Neki köszönhetően az állatkert a következő ritkaságokkal gazdagodott: „*három darab krokodil, három darab óriás gyík, két darab kígyó, tizennégy darab majom, egy félmajom, hét darab mókus, öt darab macska, két darab párducz, nyolcz darab manguszta, két darab tüskés állat, negyven darab madár és négy darab axis szarvas.*”⁵⁵ Kittenberger Kálmán részére 7000 koronát utalt a Tanács állatbeszerzésekre, aki a „*Német-Afrikai Viktoria Nyanza tartomány Schirati városában*”⁵⁶ tartózkodott, és a felkérésnek örömmel tett eleget. Szállítmányát az olasz határon feltartották, ezért éppen a megnyitó ünnepségre érkezett haza, oroszlanokat, hiénákat, földimalacokat és sokféle madarat hozott az állatkert számára. Az állatok száma – a beszerzéseknek, adományozásoknak köszönhetően – 1911 végére 900-ról 1684 példányra növekedett, ami a további vásárlások következtében az 1912. évben 2477-re gyarapodott. 1913-tól a biztosítás új formáját kötötték meg, elhullás ellenit a tűzkár elleni biztosítás lejárta, így az Állatkert felértékelte a 100 koronánál többet érő állatait. A jegyzék⁵⁷ szerint, egy orangután 3500 koronát, egy jegesmedve

A várrom
építése
1910-ben

2000, a Leo nevű oroszlan 3500, a Siam nevű elefánt 12 000, míg a híres Jónás viziló volt a legdrágább állat, ő 25 000 koronát ért. 1911-ben a már felépült épületek belső munkálatait végezték el, ekkor épült meg a vidrató, és csatornázási, csőfektetési munkák is zajlottak. A földmunkákkal párhuzamosan ültették az új fákat, bokrokat. Megindult a selyemhernyó-, galamb-, házinyúl-, baromfitenyésztésnek és méhészetnek otthont adó falusi gazdaság építése. Elkezdődött az új főkapu, a kerítések, mellékbejárók, a kerti utak kivitelezése, a világításra szolgáló légszeszlámpák kihelyezése, és a villamos kábelek fektetése.

Az 1912. év során végleg elkészült az állatkert jelképévé vált „*elefántos főkapu*”, amelynek terveit Neuschloss Kornél ingyen készítette el. Befejezték a fentebb említett falusi udvart, a vastagbőrűek háza belső munkálatait, a kerítéseket. Felépült a mókusház és a zebraistálló, valamint kialakították a néprajzi mutatványok számára alkalmas bemutatóhelyet is. A megnyitó ünnepség közeledtével, az állatkert vezetőségének már a reklámra is gondolnia kellett, ezért pályázatot írtak ki a jövőben kinyomtatandó plakátok tervezetére. A beadvány szerint *a plakátnak különösen jellegzetesnek s egyúttal az intézményhez és a fővároshoz méltó, művészi tervezetűnek és kivitelűnek kell lennie.*⁵⁸ Miután a plakátok elkészültek az állatkert szerződést kötött a MÁV-val, hogy az állomásokon kifüggeszthessék a plakátokat. Már csak a látogatók várható igényeinek kielégítése, a tényleges szórakozásra szolgáló intézkedések voltak hátra. A februári tanácsülésen döntöttek a tóparti fák kivilágításáról, útmutató táblák kihelyezéséről, gyermekjátszóhely építéséről, illemhely épületek kialakításáról, vagy bérletjegyek kiadásáról. A közgyűlés március 13-án tárgyalta az állatkerti vendéglő és kávéház ügyét, miszerint az „*folyó évi nyári idényre, október végéig adassék bérbe, s erre a bérletre vonatkozóan Gundel Károly vendéglősnek és Weingruber Ignác kávésnak azt az együttesen tett ajánlatát fogadjja el.*”⁵⁹ A bérlőket kötelezték arra, hogy a nyári idényre berendezzék az átvett épületeket, a pálmaházban erre kialakított kávéházat, illetve a Szépművészeti Múzeum melletti (immár Gundel) vendéglőt. Ezek mellett a nagyobb sziklacsoport teraszain és belső helyiségeiben is vendéglők kialakítását írták elő. Konyha, zenepavilon és páholyfülke megépítését is kimondták a városatyák.

*A ródlipálya és
a kocsikázó pálya
a megnyitás után,
1912–1913*

A Budapesti Villamos Városi Vasút Rt. Dráva és Podmaniczky utcai vonalának kiépítése is ekkor kezdődött, amelyhez az állatkert területéből egy három méter széles és ötven méter hosszú sávot engedett át a főváros közgyűlése.⁶⁰ A közvilágításról is gondoskodtak a városatyák, elrendelték az Állatkerti körúton és a Podmaniczky utcán a „villamos ívlámpások” felállítását.⁶¹ A Közúti Vaspálya Társaság igazgatósága az állatkert megnyitása miatt várható nagyobb kihasználtság miatt újabb villamosvonalat helyezett forgalomba. Az ünnepség közeledtével a vezetőség a közbiztonság kérdésével is foglalkozott, május 18-tól két rendőrt állandóan a főkapu és az Aréna úti kapu elé irányítottak, az ünnepségen pedig négy rendőr szolgálatát rendelték el az Állatkert területén.⁶² Az építkezés befejezte, az állatok érkezése, a tömegközlekedés kiterjesztése és a közbiztonság megerősítése után sor kerülhetett az ünnepélyes megnyitóra. A megnyitó hétfői napján gyönyörű verőfényes idő volt, ez a szerencsés körülmény is hozzájárult, hogy az ünnepségen nyolc-tízezer főnyi közönség hallgatta meg a beszédeket. A meghívottak között ott voltak az akkori vezető politikusok, miniszterek, államtitkárok, nagykövetek, mellettük az üzleti élet nagyjai, és a közélet számos kitűnősége. Tizenegy órakor Bódy Tivadar lépett a szónoki emelvényre, ismertette a régi állatkert történetét, majd dicsérte az elmúlt építkezéseket, és „a főváros áldozatkészségét, mely az új gyönyörű alkotást létrehozta.”⁶³ Beszédében köszönetet mondott az Állatkertépítő Bizottmány tagjainak munkájukért, nagy tapsal és éljenzéssel fogadott szavai ma is aktuálisak: „Ami az Állatkert művészi részét illeti, meg kell említenem Végh Gyulát, aki a Koós és Zrumetzky és Neuschloss kiváló és tehetséges építésszel együtt igazán szép dolgot művelt, amely messze időkre fogja gyönyörködtetni a közönséget.”⁶⁴

A beszédek után megnyitotta kapuit az újjáépített fővárosi Állatkert, amelyet először a meghívottak néztek meg, majd délután három órakor a nagyközönség is betódulhatott a kapun. Különösen az esti órákban hullámozott a tömeg a parkban, nem győzve elragadtatásának hangot adni. A látogatók a kivitelezéssel igen elégedettek voltak, és a pompás tűzijáték is nagy tetszést aratott az első napon, melynek végén (a sajtó szerint) 24 000-en látogattak a parkba. Az akvárium egyik felében az adriai faunának, másik felében az édesvízi, a Duna, a Tisza és a Balaton halainak bemutatására került sor. Az édesvízi akváriumok különlegességeinek számított a három nagy fehér

(albínó) harcsa, a barlangi gőtek, míg a tengeri oldal érdekessége volt a villamos rája vagy a macska- és tigriscápák. Ez alkalomra az akváriumban Garády Viktor, a fumei biológiai állomás vezetője szolgált magyarázatokkal, a pálmaház nyitva tartását pedig késő éjjelig tolták ki.⁶⁵ A pálmaházban a forró éghajlaton honos növényeket lehetett megsejlelni, afrikai pálmákat, páfrányokat, virágokat, különleges fákat, és itt kapott helyet az a három hatalmas pálma is, amelyet Ferenc József császár adományozott az állatkertnek. Az épület egyik szárnyában került elhelyezésre a tropikus édesvízi halkiállítás, ahol mintegy százféle halat, kígyót, gyíkot, hüllőt lehetett megnézni. A ritka állatokat pl. a négy zsiráfot az eredeti élőhelyükről a szudáni Khartumból szállították át hajón, illetve vonaton Budapestre. Az öregségére vaddá váló Sziám elefánt is kapott társakat, és az akkor már 36 éves Jónás mellé is hoztak fiatal vízilovakat. Oroszlánok, tigrisek, leopárdok, pumák, bölények, hiúzok, rókák, farkasok, gnúk, kisragadozók, fókák, mind-mind láthatóak voltak a különleges épületekben. A sziklákon, mint természetes élőhelyükön zergék, vadkecskék, juhok és muflonok ugráltak. A nagy népszerűségnek örvendő jegesmedvék mellé öt barnamedve is érkezett, és a kenguruk is megjöttek új helyükre. A tevéket Arábiából, Szudánból és Közép-Ázsiából hozták, és az akkor különlegesnek számító emberszabású majmokból is sikerült beszerezni egy pár csimpánzt, egy orangután és egy gibbont is. A külföldi állatkertekben sehol sem tartottak háromféle emberszabású majmot akkoriban, de Lendl Adolf újítása nemcsak a különleges állatok bemutatására terjedt ki, a hazai fajokat is láthatta a közönség a baromfiudvarban. Volt itt magyar szürke marha, lovak, szalontai vörös sertés, erdélyi racka juh stb. Az új állatkert az ismeretek elsajátítása mellett más jellegű szórakozásra is nyújtott lehetőségeket.

Reggel nyolc órától éjjel utána (!) volt nyitva, minden délután és este hangversenyekkel és hangulatos világítással várták a kikapcsolódni vágyókat. A gyermekek számára a játszótér mellett lovaglópályát is kialakítottak, sőt az utakon pónifogatokon kocsikáztatták a kisdedeket. A kis szikla barlangjában elhelyezett mozgóképszínház az állatok befogásáról, utazásokról, vadászatokról és egyéb természetrajzi érdekességekről szóló előadásokkal várta az érdeklődőket. Egy hét után a lapok 42 000 látogatóról írtak, és ha nem is volt minden héten ilyen nagy tömeg, biztos, hogy az új

fővárosi intézmény nagy népszerűségnek örvendett a lakosság körében. A beruházás mindenképpen sikeresnek értékelhető, mivel szeptemberig, négy hónap alatt közel egymillió látogatója volt az állatkertnek. Állítólag a megnyitó ünnepség után egy évvel Bódy Tivadar kijelentette, hogy az egyeztetési bevétel az összes építési költséget fedezte.⁶⁶

ÖSSZEGRZÉS

Az Állatkert ügye több szinten is illeszkedett Bárczy István politikájába. A csőd eljárás után a polgármester megvetette az állatkertet, ekképpen a községesítési politika szerves részét képezi ez a sikeres vásárlás. A polgármester felelős döntésének köszönhető az is, hogy a főváros nem adta bérbe a területet vállalkozóknak, hanem a saját hasznosítás mellett döntött. A felújításkor Bárczy nagy szerepet szánt, a két akkor még fiatal és kezdő építésznek (Kós és Zrumeczky), akiknek magyaros stílusa közel állt hozzá. Lendl Adolf igazgatásával pedig egy igazán tehetséges igazgató keze alá került az intézmény, aki igyekezett minél több állatot, növényt újszerűen bemutatni. Ezekon kívül az állatkert egyfajta szórakoztató parkként is funkcionált, igyekezett mindenki igényének eleget tenni, amely a látogatók nagy számát ismerve sikerült is. Bárczynak különösen fontos volt az oktatás ügye, (polgármestersége előtt 5 éve már a városi közoktatási ügyosztályt vezette), és mint láttuk az oktatást és a népművelést is magas színvonalon látta el a kert, ahol a diákcsoportok állandó látogatóknak számítottak. Így tehát Bárczy oktatás, és művelődéspolitikájába is tökéletesen illeszkedett a sikeres állatkerti beruházás.

FÜGGELÉK

A következő táblázatok az építkezés előtti és utáni épületek jegyzékei. Ezek összehasonlításával jól nyomon követhetőek az állatkertben eszközölt változások.

1. táblázat

Az állatkertben található épületek az építkezések előtt 1907. december 31-én.

(BFL IV. 1407. b. VI. 390/1908, 1907. év jelentése, 5. melléklet.)

Sorszám	Épület megnevezése	Érték (korona)
1.	Kapuzat és iroda	9958
2.	Halászati gyűjtemények épülete	950
3.	Korcsolya csarnok	1345
4.	Madárház	3440
5.	Árnyékszék	600
6.	Pénztárnok lakása	1435
7.	Majomház	760
8.	Szarvasaklok	2500
9.	Lakóház (volt kutyaház)	1400
10.	Bagolyvár	1757
11.	Deszka bódé a tó mellett	150

12.	Strucchááz	1190
13.	Gázlók udvara	440
14.	Vízimadarak telepe	490
15.	Fácánház	500
16.	Árnyékszék	25
17.	Vasketrec	10
18.	Maláji medve ketrec	215
19.	Tejcsarnok	1580
20.	Teknősbéka ketrec	60
21.	Nagy vasketrec (hiéna)	1500
22.	Feketemedve ketrec, vas	300
23.	Oroszlánház	21940
24.	Hiúz ketrec	300
25.	Róka ketrec	140
26.	Vadmacska ketrec	80
27.	Borz ketrec	90
28.	Nyest ketrec	60
29.	Vörös hiúz ketrec	90
30.	Görény ketrec	35
31.	Macska ketrec	300
32.	Süly udvar	240
33.	Kecske- és őzház	900
34.	Kutya udvarok	552.50
35.	Vágóhíd épület	989
36.	Kutyaház	2561.20
37.	Jégverem	50
38.	Teve udvar	2500
39.	Igazgatói lakóház	6128
40.	Árnyékszék	60
41.	Mosókonyha	106
42.	Cseléd lakás	446
43.	Pince	1000
44.	Deszka fészker	600
45.	Sütő kemence	40
46.	Kerti lugas	10
47.	Jégverem	290
48.	Üvegház	1300
49.	Kocsis lakás	1770
50.	Istálló	3200
51.	Deszkafészker	445
52.	Aklok	283
53.	Elefántház	8814
54.	Juh-udvarok	550
55.	Tyúkház- és udvar	4880
56.	Pulykaudvar	371
57.	Pávaker	350

58.	Fóka medence	600
59.	Farkas ketrec	85
60.	Mókus ketrec	54
61.	Hangyaleső ketrec	10
62.	Víziló-ház	3580
63.	Vidra ketrec	270
64.	Aguti ketrec	50
65.	Árnyékszék	600
66.	Munkáslakóház (volt gépház)	2496
67.	Medvebarlang	1000
68.	Sas ketrec	300
69.	Műlovarda (cirkusz)	36 000
70.	Vasszerkezetű istálló a cirkusz mellett, összekötő folyosó	19 350
71.	Kapuzat és fedett bejárat a cirkuszhoz	2432
72.	Árnyékszék	20
73.	Nyitott fészker	430
74.	Kerítések	6300
75.	Csatornázás és vízvezeték	4000
		Összesen: 169 652.70

2. táblázat

Az állatkertben található épületek az építkezések után 1911. december 31-én.

(BFL IV. 1407. b. VI. 390/1908, 1911 év jelentése, 2. melléklet.)

Sorszám	Épület megnevezése	Érték
	Állatkerti régi épületek	
1.	Elefántház	8800
2.	Vízilóház	3500
3.	Zsiráfház (építési iroda)	10 000
	Ketrecek	
4.	Maláji medve ketrec	200
5.	Róka ketrec	140
6.	Vadmacska ketrec	80
7.	Nyest ketrec	60
8.	Vöröshiúz ketrec	90
9.	Macska ketrec	300
10.	Farkas ketrec	80
11.	Aguti ketrec	50
	Egyéb férőhelyek	
12.	Ablak az elefántház mellett	400

13.	Juh udvarok	500
	Cirkuszépületek	
14.	Vasszerkezetű cirkuszépület	200 000
15.	2 árnyékszék (cirkuszudvar)	500
16.	Nyitott fészker	800
17.	Házmester lakás	3000
	Vendéglő (külső) épület	
19.	Külső vendéglő épületek	120 000
20.	1911-évi pót-építkezés	60 000
	Illemhely	
21.	László-féle	30 000
	Gazdasági épületek	
22.	Emeletes munkáslakóház	57 000
23.	Istálló épület és kocsiszin	15 500
24.	Konyha és kamra épület	13 400
25.	Amerikai jégverem	8500
26.	Hídmérleg	2000
	Összesen	534 900
	Új épületek	
27.	Nagy sziklahegy	
28.	Kis sziklahegy	
29.	Bejárat- és irodaépületek	
30.	Kis rágeszálók háza	
31.	Kenguruház	
32.	Majomház	
33.	Szarvasház	
34.	Bölényház	
35.	Zsiráfház	
36.	Vastagbőrűek háza	
37.	Teveház	
38.	Kutyaház	
39.	Kisragadozók háza	
40.	Vidraház	
41.	Várrom	
42.	Fácánház	
43.	Struchház	
44.	Madárház	
45.	Falusi gazdaság	
46.	Pálmaház és Aquarium, Terrarium	
	Új épületek összesen	2 638 911
	Mindösszesen	3 173 811

3. táblázat
Az állatkert egyes épületeinek költségkimutatásai koronában
(1913. július 25.. BFL IV. 1407. b. VI. 873 kcs./ 1888)

1.	Gazdasági irodai épületek	96 707. 63
2.	Építési irodahelyiségek	9635. 35
3.	Csatornázás	33 889. 13
4.	Madárház	183 284. 76
5.	Kisgémekek röpdéje	3326. 22
6.	Majomház	126 898. 46
7.	Szarvasház	44 348. 01
8.	Zsiráfház	63 020. 79
9.	Kenguruház	13 117. 51
10.	Rágcsálók háza	25 735. 55
11.	Vastagbőrűek háza	364 114. 80
12.	Nagy sziklacsoport	803 353. 44
13.	Kis sziklacsoport	351 082. 07
14.	Talajrendezések	40 181
15.	Tókiépítés	32 706. 95
16.	Parkosítás és útépítés	154 067. 34
17.	Fácános ház	44 583. 54
18.	Struccház	37 020. 96
19.	Sasház	23 891. 35
20.	Teveház	14 244. 85
21.	Bövényház	59 062. 67
22.	Kisragadozók háza	81 238. 56
23.	Várrom	37 132. 72
24.	Terrárium	43 116. 03
25.	Norvégház	13 162. 78
26.	Tejcsarnok	13 346. 62
27.	Központi fűtések	59 367. 81
28.	Villamos világítási kábelek az utakon és a tóparton	37 402. 65
29.	Áthelyezések, javítások, bontások	74 950. 98
30.	Művezetési költségek	115 401. 24
31.	Állatok beszerzése	241 011. 93
32.	Pálmaház és aquarium	748 092. 83
33.	Disznóól	12 323. 03
34.	Etető és itató berendezések	8315. 75
35.	Parkfelszerelések (padok, székek, táblák)	15 156. 99
36.	Szivattyú telep	5298. 91
37.	Falusi gazdaság	50 709. 14
38.	Főkapuzat	162 485. 25
39.	Mókusház	2011. 55
40.	Kerítések	128 612. 33

41.	Gyümölcs- és csemegeárusító házikók	12 000
42.	Kutyaházikók és kifutók	4104. 67
43.	Dohánytőzsde	3643. 33
44.	Gyermekjátsszóhely	1741. 40
45.	Vidrák férőhelye	7776. 84
46.	Új istálló és műhelyépületek	7047. 66
47.	Zebraistálló	32 267. 81
48.	Illemhely épületek	8492. 49
	Összesen	4 691 019

4. táblázat
Az első hét épületet kivitelező fontosabb mesterek kimutatása

Vastagbőrűek háza, madárház, majomház, zsiráfház, szarvasház, rágcsálók háza, kenguruház			
Szakma	Vállalkozó	Összeg (korona)	Megjegyzés
föld, kőműves és elhelyező	Peterek és Wagner	132 970	Az összes épületnél dolgozott.
kőfaragó	Müller Ernő	38 271	Az összes épületnél dolgozott.
bádogos	Tabermann Gusztáv utóda Fritsch Emil cég	10 048	Az összes épületnél dolgozott.
vasmunkák	Vasgerendákat árusító rt.	16 112	Az összes épületnél dolgozott.
ácsmunkák	Wellisch Arnold	21 950	Az összes épületnél dolgozott.
cserépfedések	Schwab Gyula	29 059	A madárházat, majomházat, szarvasházat, zsiráfházat készítette.
festés, mázolás	Drobnitsch György, Galbavy Antal	5737	Az összes épületnél dolgozott.
	Kressalek Béla	5723	A vastagbőrűek háza kivételével mindet ő készítette.
lakatos	Márkus Lajos	6345	A madárház külső nagy röpdéjén dolgozott.
üveges	Glatz András, Forgó és Tsa. Cég, Majoros Mayböhm Károly	4476+3100+2617	A majomház, szarvasház, kenguruház, rágcsálók házában Glatz dolgozott. A madárházat, zsiráfházat Forgó és Tsa. készítette. A művészi kivitelezésért Majoros felelt.

Az építkezés költségjegyzékeinek vizsgálata után megállapítható, hogy az első hét épület munkálatai során dolgozó mesterek végezték a többi új épület munkálatait is. A fenti táblázatban látható vállalkozók voltak a kor egyes szakmáinak legjobbjai.

JEGYZETEK

1. Bárczy István polgármester szavai az Állatkert átadási ünnepségén 1912. május 20-án. *Fővárosi Közlöny*, 1912/ 41. szám, 1912. május 24. 1907.
2. A teljesség igénye nélkül: A főváros élén, Budapest főpolgármesterei és polgármesterei 1873–1950 Budapest, 2008. *Vörös Károly – Spira György*: Budapest története IV. Budapest, 1978, *Erdei Gyöngyi*: Fejezetek a Bárczy-korszak történetéből, Budapest, 1991; *Sipos András*: Várospolitikai és városigazgatás Budapesten 1890–1914; *Szilágyi Hugó*: Budapest újkora 1906–1916 Budapest, 1916.
3. Az építkezésekről részletesen korábbi munkámban írtam: *Perczel Olivér*: A Fővárosi Állatkert építésének története, In: *Fabó Beáta – Gall, Anthony*: Kós Károly világa 1907–1914: 71–87.
4. *Fővárosi Közlöny* 1906. június 22. 50. szám: 1015.
5. *Fővárosi Közlöny* 1906. június 22. 50. szám: 1016.
6. Harrer Ferenc (1874–1969) újságíró, szerkesztő, egyetemi tanár, politikus, miniszter, kormánybiztos.
7. Wildner Ödön (1874–1944) író, szociológus, műfordító.
8. *Fővárosi Közlöny* 1909. május 18. 40. szám. Melléklet.
9. Bővebben lásd: *Perczel Olivér*: Bikaviadalok Budapesten. *Budapest*, 2012/7: 18–20.
10. Serák Károly volt az igazgató 1873–1903 között.
11. *Fővárosi Közlöny*, 24. sz. 1907. 03. 22.: 650.
12. *Fővárosi Közlöny*, 24. sz. 1907. 03. 22.: 651.
13. *Pesti Hírlap* XXVII. évf. 151. sz. 1905. 06. 01: 15.
14. BFL IV. 1407. b. VI. 2958/1905 1907. február 23-án kelt 6313/1907. sz. irat.
15. BFL IV. 1413. c. 20519/1907
16. *Népszava*, XXXV. évf. 123. sz., 1905. 05. 30: 7.
17. BFL IV. 1407. b. VI. 2905/1907
18. *Fővárosi Közlöny* 1907.10. 25, 77. sz.: 1804–1805.
19. BFL IV. 1403. b. 1755/1907 (1907. október 30.)
20. A vurstlival korábban foglalkozott Granasztói Péter. *Granasztói Péter*: Tömegszórakozás a Városligetben. – A vurstli In: *Budapesti Negyed* 1997/ 2–3.: 163–190. A mutatványos telep keletkezését, bérllőit bővebben kifejtettem itt: *Perczel Olivér*: A mutatványos telep, avagy a vurstli születése. *Budapest*, 2013/8.: 24–27. <http://www.budapestfolyoirat.hu/legfrissebb-szam/407-mutatványos-telep-avagy-a-vurstli-szuletese>21. BFL IV. 1407. b. VI. 2958/1905 (119150/1907)
22. BFL IV. 1407. b. VI. 2958/1905 (265431/1907)
23. BFL IV. 1403. b. 96/1908 (1908. január 22.)
24. BFL IV. 1403. b. 513/1908 (1908. március 18.)
25. BFL IV. 1407. b. VI. 2958/1905 (218753/1908)
26. BFL IV. 1403. b. 1079/1908 (1908. június 10.)

27. BFL IV. 1407. b. VI. 1504/1908 (146405/1908)
28. BFL IV. 1403. b. 1190/1908 (1908. június 24.)
29. *Lendl* 1909: 22.
30. BFL IV. 1407. b. VI. 1477/1908 (178795/1908, 184901/1908)
31. *Lendl* 1909: 16.
32. Carl Hagenbeck (1844–1913) teremtette meg az intézményes állatkereskedelmet, bevezette a humánusabb idomítást, megalkotta az állatkerti állatok rács nélküli, nagy kiterjedésű kifutóit, a sziklák elterjedése is tőle származik, de új állatfajt is felfedezett.
33. *Lendl* 1909: 22.
34. BFL IV. 1407. b. III. 567/1909 (25609/1909)
35. BFL IV. 1403. b. 1225/1909 (1909. június 23.)
36. A sziklacsoportok ötlete is Hamburgból származott. Karl Hagenbeck, és az általa felfedezett szobrász Urs Eggenschwiler készített ilyet először 1907-ben. Ezután a sziklákat minden jelentős állatkert átvette.
37. BFL IV. 1407. b. VI. 2722/1909
38. A megnyitó ünnepség centenáriumára nyitott meg az új interaktív kiállítás a Varázshegy.
39. BFL IV. 1407. b. VI. 2266/1909
40. BFL IV. 1407. b. VI. 2473/1910
41. BFL IV. 1407. b. III. 2258/1909
42. BFL IV. 1407. b. VI. 2744/1909
43. BFL IV. 1407. b. VI. 2112/1909
44. BFL IV. 1407. b. VI. 2171/1909
45. BFL IV. 1407. b. VI. 2266/1909 (87838/1909)
46. BFL XV. 17. d. 328. 40. doboz, madárház építési napló.
47. BFL XV: 17. d. 328. 40. doboz, Terrarium építési napló.
48. BFL IV. 1407. b. III. 1082/1910
49. BFL IV. 1407. b. VI. 2802/1909 (83038/1911)
50. BFL IV. 1403. b. 1246/1910 (1910. július 6-7.)
51. BFL IV. 1407. b. III. 4527/1910
52. BFL IV. 1407. b. VI. 3391/1910
53. BFL IV. 1407. b. VI. 2927/1909
54. BFL IV. 1407. b. III. 2978/1911
55. BFL IV. 1407. b. VI. 977/1911
56. BFL IV. 1407. b. VI. 2617/1910
57. BFL IV. 1407. b. VI. 2958/1905
58. BFL IV. 1407. b. XVI. 456/1912
59. BFL IV. 1403. b. 362/1912 (1912. március 13.)
60. BFL IV. 1403. b. 568/1912 (1912. április 17.)
61. BFL IV. 1403. b. 677/1912 (1912. április 30.)
62. BFL IV. 1407. b. VI. 2958/1905 (377/1912)
63. *Budapesti Hírlap*, XXXII. évf. 120. sz., 1912. május. 21.: 14. és *Pesti Hírlap*, XXXIV. évf. 120, 121. sz.: 6, 7, 10.
64. Uo.
65. *Budapesti Hírlap*, XXXII. évf. 121. szám. 1912. május. 22.: 13.

66. Kós Károly életrajz 96., 97. 1912-ben 1 051 367 látogatója volt az Állatkertnek, vagyona 5 068 824 korona volt, bevételé 1 598 877 korona. *Jakoby Péter*: Budapest kézikönyve. 10. Budapest, 1918.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

BFL: Budapest Főváros Levéltára

IV. 1403. b. Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottságának iratai, Közgyűlési iratok
IV. 1407. b. Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai, Tanácsi Ügyosztályok központi irattára
IV. 1413. c. Budapest Székesfőváros Számvevőségének iratai, a Székesfőváros által kötött szerződések másodpéldányai

A közölt képanyag: Budapest Fővárosi Levéltár, fotótár, korábban Fővárosi Állatkert NK fotógyűjteménye

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Budapesti Állatkert Útmutatója, Budapest 1913.

Bácskai Vera, Gyáni Gábor, Kubinyi András: Budapest története a kezdetektől 1945-ig, Budapest 2000.

Budapest írásban és képen, szerk.: *Márkus Miksa*, Budapest 1912.

Budapest Székesfőváros statisztikai és közigazgatási évkönyve 1926, XIV. évf. szerk.: dr. *Illyefalvi I. Lajos*.

Erdei Gyöngyi: A mintaadó polgármester, Bárczy István beruházási programja (1906–1914). *Budapesti Negyed* 9. sz. 1995. ősz. 97–116.

Erdei Gyöngyi: Fejezetek a Bárczy-korszak történetéből (Budapest művelődéspolitikája a századelőn), Budapest 1991.

Gall, Anthony: Kós Károly, Tanulmány és adattár, Mundus, Budapest, 2002.

Györgyi Dénes: Az állatkerttről. *Magyar Építőművészet*, X. évf. 1912. 11–12. sz. 1–44.

Hilbert Rezső: Székesfővárosi Állat- és Növénykert. In: Nagy-Budapest, szerk.: *Szilágyi Sándor*, Budapest 1927.

Kapocsy György: Az állatkertek világa. Budapest, 1984.

Kós Károly életrajz: *Benkő Samu*, Szépirodalmi Könyvkiadó-Kriterion kiadó, Budapest – Bukarest, 1991.

Lendl 1909 - Lendl Adolf: Az új állatkert. *Magyar Építőművészet* VII. évf. 1909. 6. sz. 1–16.

Lendl Adolf: Képek az új állatkertből. In: Budapest írásban és képen szerk.: *Márkus Miksa*, Budapest 1912.

Perczel Olivér: A budapesti Állatkert építésének története. In: *Fabó Beáta-Anthony Gall*: Kós Károly világa 1907–1914, 71–87.

Sipos András: Várospolitika és városigazgatás Budapesten 1890–1914. Budapest Főváros Levéltára kiadványa, 1996.

Szidnainé dr. Csete Ágnes: A 125 éves budapesti Állat és Növénykert története, Budapest, 1991.
Szilágyi Hugó: Budapest ujkora 1906–1916. Budapest, 1916.

Varsányi Erika: Bárczy István. In: A főváros élén, Budapest Főpolgármesterei és polgármesterei 1873–1950 szerk.: *Feitl István, Napvilág*, 2008.

OLIVÉR PERCZEL

BUILDING HISTORY OF THE BUDAPEST ZOO

ABSTRACT

The history of the Budapest Zoo has not been put to scientific scrutiny earlier. I realized this when I was looking for documents for the exhibition to be held in the conference room in the small rock of the zoo celebrating its centenary this year. During this research I have found that the Budapest Municipal Archives has a rich stock of sources about the zoo. Based on the material of the archives the entire history of the zoo can be retraced, but my current theme is „only” the construction of the present-day zoo which took place in 1907-1912. The largest single batch of pertinent documents is in the fonds of the Budapest Municipal Council in which a sub-fonds of two boxes contains the records of the predecessor of the zoo, the „Society for the naturalization of animals and plants”. The documents of the Society’s bankruptcy, which directly relate to the present research topic, are also found there. After the predecessor’s bankruptcy the garden was bought by the municipality in 1907 and accurately surveyed. This series of documents encompassing every detail is among the papers of the Budapest Audit Office. After the survey, the work of reconstruction-transformation began. The events of the transitional period (from changes in the stock of animals to the changed uniform of the staff or the application for police protection) can all be analyzed with the help of the Council fonds documents. The actual construction went on from 1909 to 1912 of which also detailed source material is available in the Council fonds, including agreements with contractors, building permits, cost calculations and itemized statements for each of the six studied years. Since the construction cost a lot of money, the decisions on the allocation of resources were taken by the municipal assembly whose

documents are also in the archives. The ongoing research is complemented with the architectural plans of the buildings, and the review of the press articles of the age can also add valuable data to the research.

The planned length of the paper is two printed sheets. Its novelty is the elaboration of so-far neglected documents which may provide new information on the history of the Budapest Zoological and Botanical Garden. Beside the history of the Zoo, the working of the city management on such a major investment project will also be exposed. The construction affected public health (a planned artesian bath nearby, canalization), public transport (extension of Podmaniczky street, relocation of rail tracks), public space improvement (landscaping, pedestrian malls). In short, the undertaking had influence on all aspects of urban development. In addition, the project had cultural influence, too, as the zoo was built as a scientific institution (zoological and botanical research centre) beside being a place of entertainment (with attention to the revived circus and theme park) and the buildings themselves have outstanding architectural value.

e-mail: perczelo@bparchiv.hu